

Узагальнюючи, можна дійти висновку, що зміни в соціальній структурі свідчать про проблеми становлення постіндустріального суспільства в Україні. Відбувається уповільнення структурної мобільності в напрямку від заняття фізичною до заняття розумовою працею. Доступ до освітніх ресурсів має свої класові відмінності з відносно найгіршими умовами для вихідців із сімей сільськогосподарських працівників.

Використання широковідомої в наукових колах класової схеми Дж. Голдторпа для вивчення соціальної мобільності в Україні досить плідне та перспективне для порівняльних міжнародних досліджень. Актуальними сьогодні є проблеми дослідження освіти як каналу соціальної мобільності, залежності досягнень особистості від соціально-класового походження, інституціональний вплив на можливості соціальної мобільності, з'ясування бар'єрів тощо.

Отже, дослідження соціальної мобільності тісно пов'язане з вивченням соціальної структури суспільства та соціальної нерівності і має свою наукову традицію. П. Сорокін заклав теоретичні підвалини наукового аналізу соціальної мобільності, які лягли в основу теоретико-емпіричних розвідок як в окремих країнах, так і на міжнародному рівні. Найбільш виразно виділяються два підходи до інтерпретації та вимірювання соціальної мобільності. Перший акцентує увагу на переміщеннях в межах класової структури, в основі якої не покладено ієрархічний принцип побудови. Аналізуються переважно переміщення індивідів в структурі зайнятості. Другий – досліджує вертикальні переміщення між соціальними позиціями, стратифікованими за ранговими критеріями (влада, власність, престиж тощо). Сучасні дослідження в Україні використовують обидва підходи, однак значного поширення набув аналіз соціальних переміщень на основі моделі Дж. Голдторпа, модифікованої до українських реалій.

Джерела та література

1. Лапин Н.И. Эмпирическая социология в Западной Европе: Учебное пособие. – М., 2004.
2. Ganzboom H.B.G., Treiman D.J., Ultee W.C. Comparative Inter-generational Stratification Research: Three Generations and Beyond // Annual Reviews of Sociology. – 1991. – № 17.
3. Макеєв С., Оксамитна С. Соціальна мобільність у стратифікованому просторі // Структурні виміри сучасного суспільства: Навчальний посібник / За ред. С. Макеєва. – К., 2006.
4. Svalastoga K. Prestige, Class and Mobility. – Copenhagen, 1959.
5. Lipset S.M., Bendix R. Social Mobility in Industrial Society. – Berkeley, 1959.
6. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992.
7. Ильин В.И. Теория социального неравенства (структуралистско-конструктивистский подход). – Сыктывкар, 1990.
8. Милич В. Очерк социальной мобильности в Югославии // Беляева Л.А. Эмпирическая социология в России и Восточной Европе: Учебное пособие. – М., 2004.
9. Бергер П., Бергер Б., Коллинз Р. Личностно-ориентированная социология. – М., 2004.
10. Юрій М.Ф. Соціологія. – К., 2004.
11. Томпсон Д.Л., Пристли Д. Социология: Вводный курс / Пер. с англ. – М.; Львов, 1998.
12. Оксамитна С. Динаміка соціальної структури та соціальної мобільності: 1993-2003 // Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг / За ред. д.е.н. В. Ворони, д.с.н. М. Шульги. – К., 2003.
13. Радаев В.В., Шкаратан О.И. Социальная стратификация: Учебное пособие. – М., 1995.

Summary

In article the concept of social mobility, its types and characteristics are analyzed. The author regards evolution of scientific judgement of social movings and the basic conclusions to which scientists of different generations concerning character of mobility have come, dependences and interconditionalities of different factors which define a direction and intensity of mobility. Theoretically-empirical researches of social mobility in Ukraine and the basic tendencies revealed during the analysis between generations of social mobility are described.

Є. О. Сенюшкін

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

В умовах соціально-політичних трансформацій, які відбуваються в українському суспільстві, екологічні проблеми набувають значення пріоритетних завдань публічного управління. У зв'язку з цим, відбувається актуалізація досліджень, що займаються вивченням процесів екологізації сфери публічного управління і впливу інститутів публічної політики на стан екологічної ситуації.

Об'єктивна складність і багатоаспектність екологічної проблематики породжують різноманітність підходів до її аналізу і широкий спектр теоретичних рефлексій, форм і способів її осмислення, пошуку шляхів вирішення конкретних управлінських проблем, пов'язаних з природоохоронною діяльністю, розбіжності у визначенні основоположних принципів побудови

стратегічних програм і практичних проектів для подолання розбіжностей в системі «людина – природа – суспільство».

Сучасна екологія заявила про себе як одна з міждисциплінарних теорій зі своїм категоріальним апаратом і досить чітко окресленим предметним полем. Становлення екології супроводжувалося актуалізацією глобальних процесів, боротьбою активістів громадянського суспільства за включення екологічної проблематики в політичну повсякденність. Теоретичною передумовою виникнення екологічних досліджень в рамках політології стала ідея міждисциплінарного синтезу. В результаті з'явилася можливість прийти до таких узагальнень, які дали змогу розширити межі політології як дисципліни.

Аналіз наукових публікацій, присвячених дослідженню екологічної проблематики в контексті публічного управління, свідчить про різноманіття концептуальних підходів і методологічних напрямів. Аналізуючи широкий спектр методологічних рефлексій в цій сфері наукового знання, зазначимо, перш за все, роботи філософсько-соціоекологічного характеру. У цьому напрямі працюють такі автори як П. Водопьянов, Е. Гірусов, Ф. Гіренко, І. Круть. У працях цих учених досліджуються сутнісні характеристики сучасної екологічної ситуації, проблеми збереження природи, управління екологічними процесами. У роботах Г. Бачинського, М. Голубця, А. Гродзінського, М. Реймерса природа і суспільство розглядаються як єдина соціоекосистема. Такі автори як В. Андрущенко, В. Барьяхтар, А. Качинський, С. Кравченко, В. Крисаченко, А. Яцик досліджують роль природного середовища в самоідентифікації людини – як особистісної, так і етнічної, значення природного середовища у формуванні екологічної культури українського етносу, становлення екологічної свідомості і екологічної культури, проблеми екологічної безпеки.

Соціально-філософські і соціально-історичні основи екологічної політики розглядаються в працях Т. Гардашука, М. Кисельової, М. Хилька, С. Васюти, В. Небоженка, О. Салтовського, Г. Філіпчука, В. Шибка. Також слід зазначити праці В. Андрейцева і М. Орлова, які присвячені актуальним проблемам реалізації екологічної політики з погляду її правового забезпечення.

Проблема взаємозв'язку політичних і економічних механізмів публічного екологічного управління досліджується в працях таких авторів як О. Векліч, Т. Галушкіна, Б. Данілішина, М. Долішній, С. Дорогунцов, Л. Мельник, В. Сахаєва, І. Синякевіч, Ю. Туніца, В. Шевчук.

Теоретичні проблеми безпеки глобальних соціально-економічних систем і націй-держав, механізми взаємозв'язку економічної, соціальної і екологічної безпеки розглядають в своїх роботах О. Білорус, М. Гончаренко, В. Зленко, О. Зернецька, Д. Лукьяненко, Ю. Пахомов, О. Скаленко, С. Соколенко та інші.

Дослідження адміністративно-правових основ державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні було здійснене в роботах О.Я. Лазора [1]. Автор досліджував теоретико-методологічні і адміністративно-правові основи розвитку державного управління у сфері реалізації екологічної політики. У публікаціях О.Я. Лазора розкритий механізм функціонування органів державного управління, місцевого самоврядування у сфері екології і природних ресурсів, обґрунтовані концептуальні положення і принципи основних адміністративно-контрольних методів державного управління в області природокористування, сформульовані ключові напрями розвитку екологічної політики з метою забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини.

Проте всебічний аналіз методологічних проблем екологічних досліджень, основним змістом яких є публічно-управлінська складова, в даних роботах відсутній. Виходячи з цього, **метою даної статті** є аналіз проблемного поля методології екологічних досліджень в контексті публічно-управлінського дискурсу.

Екологічна складова публічного управління – комплексний напрям, що досліджує складний структурний характер екологічної політики, тісно пов'язаної з різними сферами суспільного життя. Як відзначає більшість дослідників, екологічна політика структурується по рівнях і сферах дії. Вона може бути глобальною, регіональною, транснаціональною, загальнонаціональною, локальною, може бути націлена на збереження конкретної екосистеми або біосфери в цілому, зачіпаючи різні сфери людської діяльності. На практиці екологічна політика – це політика безпеки, зменшення екологічних ризиків [2, с.153-154].

Екологічні проблеми в політології, як правило, розглядаються через призму декількох методологічних підходів. Представники першого підходу стверджують, що управління навколишнім середовищем відбувається на рівні виконавчої влади. Основне значення тут набуває екологічне обґрунтування управлінських рішень, що приймаються відносно навколишнього середовища або техносфери, будь-якого іншого суспільного інституту з урахуванням екологічних імперативів. В цьому випадку центральною є проблема реалізації адекватної екологічної політики. Екологічні дослідження при такому підході входять в розділ публічного адміністрування (Public Administration). З моменту зародження екологічного напрямку

досліджень в рамках даного підходу з'явилася безліч робіт щодо вироблення державних механізмів і інструментів здійснення екологічної політики і ролі бюрократії, судів-еліт, громадської думки в цьому процесі. Багато авторів виступають за зміну процедури даного процесу. Висуваються вимоги контролю громадськістю дій державної бюрократії, чие некомпетентне втручання викликало деградацію навколишнього середовища [3; 4]. Дослідження в цій сфері концентруються на пошуці шляхів мінімізації ціни, якою суспільство оплачує домінуючі державні пріоритети; на виробленні стратегії, що дозволяє реалізувати в процесі прийняття управлінських рішень справжній суспільний інтерес, що полягає в підтримці рівноваги в системі «суспільство – природа – людина» [5; 6; 7; 8].

Як приклад можна привести підхід Є.Н. Лісичина, який запропонував схему, згідно з якою власне екологічна політика, тобто «*ecopolicy*», повинна включати теоретичний розділ, – «*ecopolitics*» [9]. Необхідність концептуального осмислення застосованого даним підходом значного емпіричного матеріалу викликала появлення розробок, що виходять за рамки здійснених раніше досліджень [10].

Прихильники другого підходу розглядають екологічну проблематику з урахуванням новітніх тенденцій сучасного розвитку, таких як криза державного управління, проблема дефіциту часу, нове співвідношення між владою і знанням. Ці автори вважають, що традиційні державні інститути втрачають важелі контролю за навколишнім середовищем і суспільними процесами. У останні десятиліття влада людини збільшилася настільки, що вона починає змінювати одночасно і людське суспільство, і місце існування. У використанні цієї влади і розкривається основний зміст екологічного виклику людству. Предметом дослідження в даному випадку стає перехід людства до нового етапу свого розвитку з погляду пошуку відповіді на екологічні виклики [11].

Для цього підходу характерним є розширене тлумачення сфери екологічної політики, аж до зведення її до соціальної, у дусі аристотелівського розуміння поліса і політичного, тобто широкого тлумачення публічного управління. В цьому контексті предметом дослідження стає розгляд людини в єдності її взаємодії як з собі подібними, так і з іншими формами життя. Але для цього сучасна політологія має прийняти екологічну парадигму у якості домінуючої [11, с.47]. Така парадигма дозволяє політичній науці стати адекватною сучасним тенденціям, розширює її методологічні рамки, природу, основні параметри публічного простору здійснення публічної влади і дає можливість описати властиві їй нові «практики» і «способи дії».

У руслі даного методологічного напрямку в останні десятиліття розвивається школа *енвайронменталізму*, який розглядається як «нова всеосяжна система мислення, яка, будучи інтегрованою в публічну політику, дозволить не тільки пом'якшити екологічні труднощі, але і зробити величезний позитивний вплив на розвиток людства в цілому. Енвайронменталізм – це не теорія, створена однією людиною або групою людей, це швидше «течія, сконструйована з ідей величезної безлічі індивідумів, лише частина яких приймає створену концепцію цілком» [12, р.3].

Енвайронменталізм сягає своїм корінням у рух за збереження природи (консерваціонізм), який зародився в Північній Америці в середині XIX ст. одночасно із створенням системи національних парків. На відміну від сучасного енвайронменталізму консерваціонізм був антропоцентричним за своїм характером і орієнтувався не стільки на збереження, скільки на підвищення ефективності використання природних ресурсів. Головним завданням консерваціонізму було «*мудре управління ресурсами*»: ліси повинні вирубуватися, але відновлюватися, річки слід перегороджувати дамбами, якщо це сприяє збільшенню урожаїв і запобіганню повеням і т.п. Оскільки більшість консерваціоністів була стурбована не екологічними перспективами суспільства, а лише прагнула не допустити нерациональної втрати ресурсів, ними практично не формулювалися питання, пов'язані з промисловим забрудненням середовища, енергетичним забезпеченням людства і т.п.

Розглядаючи енвайронменталізм як систему цінностей, ряд авторів указує на його подвійний характер: як результат розвитку природничих наук, саме енвайронменталізм забезпечує нову перспективу – пріоритети і нерідко навіть методи природничих наук знаходяться під впливом енвайронментальних цінностей. Парадокс полягає в тому, що «хоча енвайронменталізм заснований на науці, але його прихильники часто заперечують не тільки багато результатів розвитку науки, але часом і науку як таку» [12, р.114].

Так, багато енвайронменталістів переконано, що «сліпий оптимізм» фізиків, «прямолинійний», неінтеграційний і, як правило, спеціальний характер їх робіт є причиною більшості екологічних проблем. На думку Р. Паелке, ближче до істини ті дослідники, які стверджують, що екологічні проблеми викликаються не фізичною наукою як такою, але «прірвою» між природниками і гуманітаріями як представниками різних, не інтегрованих галузей знання, розділених «безоднею» відносно мови і концептуальних перспектив. Значення енвайронменталізму полягає в тому, що в його рамках ці «протилежності» вперше сходяться

повною мірою і розглядаються як нерозривно зв'язані. Саме енвайронменталізм допомагає поєднати разом безліч спеціалізацій і зблизити природні і соціальні науки.

Розглянемо основні концептуальні положення енвайронменталізму. На думку його прихильників, «людське суспільство слід розглядати як нероздільне і тісно переплетене з екологічною павутиною життя» [12, p.12]. Енвайронменталісти наполягають на відмові від цілого ряду аксіом у галузі екології. Так, на відміну від більшості дослідників, Р. Паелке розцінює «нафтові шоки» 1973 і 1979 рр. як «позитивні» віхи в історії людства. Якщо до цього періоду енергетичне забезпечення людства йшло по висхідній, плавно переходячи від менш ефективних до ефективніших джерел енергії, то в 70-ті роки ХХ ст. положення корінним чином змінилося. Криза нафтової ери, що наступила так раптово і так своєчасно, змусила людство переглянути тенденції і прогнози енергетичного забезпечення цивілізації, відмовившись від традиційних покладань надії на викопне паливо.

Слід зазначити, що енвайронменталізм призвів до трансформації адміністративних реалій в багатьох країнах світу. Річ у тому, що впровадження енвайронменталістських ідей в практику публічного управління вимагає значної децентралізації управління у всіх країнах і на всіх рівнях, повної відмови від «бюрократичних» моделей управління, що існують в даний час. «Орієнтація на екологічно і економічно збалансоване майбутнє припускає загальну соціальну мобілізацію. Такі зміни не можуть бути нав'язані зверху, вони вимагають активної участі громадськості, якої можна добитися лише при широкому і повсюдному включенні населення в процес ухвалення рішень на всіх рівнях» [12, p.278-279].

Центральним питанням екологічних досліджень у галузі публічного управління є питання про ефективність прийняття управлінських рішень у сфері охорони навколишнього середовища, ефективності публічної екологічної політики. Найчастіше названа проблема розглядається або з погляду ефективності здійснення екологічної політики, або з погляду власної екологічної ефективності даної політики; в цьому випадку вона нерозривно пов'язана з проблемою дотримання принципів і імперативів сталого розвитку в ході прийняття управлінських рішень. При цьому відзначимо, що відповідна політика, ефективна з погляду першого вказаного критерію, може бути неефективною з погляду другого. При дослідженні механізмів ухвалення управлінських рішень в області навколишнього середовища і її охорони актуалізується єдність двох названих вище критеріїв. Управлінські рішення мають ґрунтуватися на закономірностях, властивих публічній політиці, а також відповідати завданню збереження біорізноманіття і іншим цінностям сталого розвитку. У зв'язку з цим на виявлення залежності управлінського рішення завдання щодо забезпечення екологічно безпечного розвитку, що складається в світі, регіоні, країні, звертається увага в дослідженнях, виконаних в рамках загальнотеоретичних і прикладних досліджень [3; 6; 7; 8].

Дослідження у галузі охорони навколишнього середовища розкривають власне державні механізми здійснення екологічної політики, розглядають управління охороною навколишнього середовища в єдності із здійсненням управлінського процесу. При цьому управління охороною навколишнього середовища здійснюється в рамках публічного екологічного управління [7].

У зв'язку з цим, слід підкреслити, що в умовах соціально-політичних трансформацій екологічна політика, проблеми, пов'язані з охороною навколишнього середовища, не зводяться до державної природоохоронної діяльності. Демократизація публічного екологічного управління реалізується в контексті стратегій і практик природокористування крупних недержавних економічних суб'єктів. Тому особливо важливо враховувати внесок громадянського суспільства, національних і міжнародних неурядових екологічних організацій, «зелених», лобізм найбільших господарських суб'єктів, які роблять істотний вплив на управління в області охорони навколишнього середовища в національній державі.

Специфіка публічного управління у сфері реалізації екологічної політики полягає також і в тому, що в ній присутній етичний чинник. Ефективна екологічна політика припускає певний набір екологічних цінностей, що відстоюються кожним членом суспільства. Це також слід враховувати при формуванні і реалізації публічної екологічної політики. При цьому доцільно використовувати методологічні підходи, характерні для міждисциплінарного напрямку, в рамках якого екологічна проблематика розглядається через призму політики у сфері культури і освіти [11; 13; 14; 15; 16; 17; 18].

Підсумовуючи, сформулюємо такі висновки:

Аналіз методологічних проблем екологічних досліджень, здійснених в контексті публічного управління, показує, що основним об'єктом аналізу подібних досліджень є цілі, принципи, функції і механізми екологічної політики, методи і технології прийняття управлінських рішень, адміністрування в області охорони навколишнього середовища, а також такі проблеми, як взаємодія органів публічної влади, приватного бізнесу і неурядових організацій у сфері реалізації імперативів концепції сталого розвитку.

В цілому, методологічні проблеми екологічних досліджень в сучасній політології можна розглядати в контексті наступних напрямів: вивчення процесів формування і реалізації екологічної політики, оцінка її ефективності з позицій сталого еколого-безпечного розвитку; дослідження ступеня ефективності публічного екологічного управління і аналіз можливостей його вдосконалення.

Найбільш перспективними напрямками екологічних досліджень в політології, на наш погляд, є наступні: механізми реалізації екологічної політики різними суб'єктами публічного управління; ефективність управління соціоприродними процесами; оптимізація взаємодії органів державної влади з екологічними рухами і неурядовими організаціями; екологічні аспекти діяльності органів публічної влади у сфері міжнародних відносин; механізми оптимізації діяльності державних екологічних служб і ін.

Джерела та література

1. Лазор О.Я. Адміністративно-правові засади державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні: Автореф. дис... доктора наук з держ. упр: 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2004.
2. Костин А.И. Экополитология и глобалистика: Учебное пособие для студентов вузов. – М., 2005.
3. Caldwell L.K. Man and his environment: policy and administration. – N. Y., 1995.
4. Henning D.H. Environmental policy and administration. – N. Y., 1987.
5. Environmental politics and policy: theories and evidence. – Durham; L., 2001.
6. Liefierink D. Environment and the nation state. – Manchester, 1996.
7. Rosenbaum W.A. Environmental politics and policy. – Gainesville, 2006.
8. Young J. Sustaining the earth. – L., 2001.
9. Лисицын Е.Н. Экологическая политика зарубежных стран: Право и управление. – М., 1985.
10. Anderson W. To govern evolution. – Boston, 1987.
11. Глушенкова Е.И. Генезис экополитологии: Зарубежный опыт // Вестн. МГУ – Сер. 12. Политические науки. – 1995. – № 4.
12. Paelke R.C. Environmentalism and the future of progressive politics. – New Haven; L., 1989. – VIII.
13. Андрющенко Е.Г. Экология общественного сознания сквозь призму эталонов культуры // Поиск (Политика. Обществоведение. Искусство. Социология. Культура). – 2004. – № 4.
14. Гардашук Т.В. Ціннісні орієнтири природокористування // Природокористування: ціннісні та соціальні аспекти оптимізації. – К., 1992.
15. Гладкий М.П. Проблеми екологічного виховання і формування свідомості. Мультиверсум. Філософський альманах. Вип. 23. – К., 2001.
16. Маркович Д.Ж. Глобализация и экологическое образование // Социологические исследования. – 2001. – № 1.
17. Романова О.М. Класифікація детермінант формування екологічної свідомості // Культура народов Причерноморья. Выпуск 89. – Симферополь, 2006.
18. Ясвин В.А. Формирование экологической культуры как приоритет региональной экологической политики // Развитие региональных систем экологического образования: Материалы Всероссийской конференции. – М., 2000.

Summary

The main conceptual approaches, which are used in modern environmental researches, which includes the public administration as main contains, is analyzing at the article. The problematical field at the methodology of environmental researches at the context of public administration discourse is investigating by the author.

М. В. Цюрупа

ЗАГАЛЬНЕ І НАЦІОНАЛЬНО-ОСОБЛИВЕ У КОНФЛІКТНО-ПРОТЕСТНИХ ФОРМАХ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Політичне життя країни у будь-який історичний час завжди відрізнялось динамізмом, зовнішнім чи внутрішнім навіть тоді, коли політичний час, за влучною метафорою академіка М. Поповича, був «запроторений у соціальні тюрми». Концепт нашої статті полягає у тому, щоб через низку взаємопов'язаних понять політичної теорії охопити загальнополітичне та національно особливе у конкретно-політичних формах цієї динаміки.

Одним з найбільш загальних понять, які виражають динамічність реального політичного буття, є *політичний процес* – сукупність усіх змін, що відбуваються у житті політичних інститутів та стану їх відносин, взаємин держави і суспільства, у функціонуванні політики як цілого. Цим терміном ми охоплюємо поточні та бажані політичні реалії, які виступають продовженням політичної історії з давніх «протополітичних» часів до наших днів.